

ФОРМУВАННЯ УЯВЛЕННЯ УЧНІВ ПРО ХУДОЖНІЙ ПЕРЕКЛАД У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ЗАРУБІЖНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

У статті накреслено основні напрями вирішення проблеми формування уявлення учнів про художній переклад: висвітлення відомостей з теорії та історії перекладу, розвиток навичок читання та аналізу перекладних текстів, розкриття ролі літературної критики в осмисленні інокультурних творів. Ключові поняття: художній переклад, перекладний твір.

Специфіка викладання зарубіжної літератури визначається насамперед тим, що об'єктом вивчення курсу є перекладні художні твори. Це зумовлює необхідність формування уявлення учнів про таке своєрідне явище у світовій культурі, як художній переклад. Систематична робота над його осмисленням сприятиме адекватному сприйняттю перекладних творів, якісно впливатиме на їх аналіз.

Окремі аспекти проблеми формування уявлення учнів про художній переклад розглядалися ще до введення в школах України предмета "Зарубіжна література". У 70-х - на поч. 90-х рр. ХХ ст. до неї звертаються О. Гусєв, Б. Інфантьєв, А. Лосєв, Н. Назарова, В. Бабенко та інші. У зв'язку з уведенням шкільного курсу зарубіжної літератури в Україні зросла наукова зацікавленість розглядуваною проблемою. Так, у підручнику "Методика викладання світової літератури" Л. Мірошніченко наголошує на важливості опрацювання поняття *переклад*, у ході якого учні можуть виконувати такі завдання: порівнювати оригінал, підрядник і художні переклади різних авторів, складати зіставні таблиці, самостійно перекладати поезію Г. Гейне "Сосна". На думку вченої, така подорож школярів у світ перекладознавства "розвиватиме їхнє творче мислення, прилучатиме до азів науково-дослідної роботи, пробуджуватиме інтерес до мови як духовної таїни кожного народу"[1:65]. До деяких аспектів розглядуваної проблеми звертається в дисертаційному дослідженні, присвяченому філологічному аналізу художнього твору, Ю. Горідько. Зокрема дослідниця підкреслює, що під час застосування запропонованої нею методики необхідно враховувати особливості перекладного художнього тексту (розуміння неминучості перекладацьких трансформацій, перекладу ключових і домінуючих одиниць переважно за найвищим критерієм точності) [2:12]. На важливості роботи над осмисленням сутності художнього перекладу наголошує О. Куцевол, яка радить у старших класах проводити багатоаспектний аналіз перекладу. На наш погляд, слушною є думка дослідниці щодо введення поняття художнього домінуанта з метою наближення старшокласників до розуміння особливостей перекладацької праці [3:31].

Незважаючи на те, що більшість учених визнають необхідність вирішення означеної проблеми, донині немає методичних праць, які б репрезентували науково обгрунтовану систему формування уявлення учнів про художній переклад в умовах загальноосвітньої та профільної школи.

Мета даної статті – накреслити основні напрями вирішення проблеми, запропонувати рекомендації щодо розробки методики формування уявлення учнів про художній переклад.

Слід відзначити, що шкільні документи націлюють вчителя на роботу над означеною проблемою вже починаючи з 5 класу. Так, на першому уроці обома чинними програмами пропонується опрацювання понять *оригінал* і *переклад*, а також висвітлення питання про оригінальну й перекладну літературу, автора й перекладача художнього твору. У подальшому більш послідовною є програма 2001 р., яка націлює на розгляд таких питань: "Роль перекладачів у залученні українського читача до скарбниці світової літератури" (6 клас), "Особливості сприйняття засобів художньої виразності у перекладних творах" (7 клас), "Роль перекладацтва в діалозі різних національних літератур" (8 клас), "Творчий діалог з перекладною книгою: взаємодія автора, перекладача й читача" (9 клас). Недоліком розглядуваної програми є те, що ланцюжок відомостей про художній переклад обривається в 9 класі. Хоча безумовною перевагою програми 1998 (2003) р. є включення до неї питання про українську перекладацьку школу, її найвидатніших представників й здобутки (11 клас), однак слід відзначити, що в цілому в цій програмі відсутня чітка орієнтація вчителя на ознайомлення учнів з поняттям *художній переклад*. Лише двічі після 5 класу пропонується звернути увагу школярів на відомості з теорії та історії перекладу (поняття про переспів (6 клас), повідомлення про українську перекладацьку школу (11 клас)). Обидві програми для профільних шкіл не спрямовують на систематичну роботу щодо формування уявлення учнів про художній переклад [4; 5; 6; 7].

У сучасній шкільній практиці перекладні твори, як правило, вивчаються в різних аспектах.

1. Перекладний твір як єдине джерело інформації про оригінал.

Саме в такій якості розглядається лівова частка творів на уроках зарубіжної літератури. Слід відзначити, що вперше діти зустрічаються з перекладною літературою ще в дошкільному віці. Однак усвідомлення феномену перекладності художнього тексту відбувається, як правило, в середніх класах. Значну роль у цьому відіграє предмет "Зарубіжна література".

2. **Перекладний твір як основне джерело читацьких конкретизацій** (твір вивчається в перекладі, але при цьому розглядається уривок оригіналу). Наприклад, учнів 6 класу, які поглиблено вивчають англійську мову, підручник націлює на читання в оригіналі уривку з поеми Г. Лонгфелло "Пісня про Гайавату" й порівняння його з перекладним текстом [8:64-65].

3. **Перекладний твір як засіб глибшого осягнення вивчуваного оригіналу** (у випадку, коли читач спроможний працювати з оригіналом, переклад виступає допоміжним джерелом в осягненні першого). Сучасна чи-

тацька аудиторія характеризується розповсюдженням білінгвізму й полілінгвізму. Як свідчить дослідження вчительської практики, значна частина словесників урахує мовну компетенцію учнів і пропонує їм вивчення оригінальних текстів російської літератури, значно рідше – англійської, ще рідше – німецької, французької, польської, тобто тих літератур, мовою яких володіють учні.

Усі три варіанти вивчення перекладних творів відкривають перед учителем широкі можливості щодо формування уявлення учнів про художній переклад. Розглянемо основні проблеми, пов'язані з такою роботою.

Висвітлення відомостей з теорії та історії перекладу як передумова адекватного сприйняття перекладного твору

Аби привести учнів до адекватного сприйняття перекладного твору, необхідно працювати над розкриттям його основних ознак:

- вторинності перекладу по відношенню до оригіналу;
- його специфічної пізнавальної цінності;
- бікультурного та інтерпретаційного характеру перекладного твору;
- можливості багаторазових реалізацій.

З цією метою, крім визначених програмами понять, до словникового запасу учнів слід увести терміни *підрядник, художній переклад*. Адже саме робота з підрядником увиразнює майстерність перекладача, особливо ж, коли мова йде про поетичні твори. Важливо також розкривати такі актуальні проблеми перекладознавства, як точність перекладу, збереження національного колориту твору, подолання труднощів, пов'язаних з особливостями мов і культур тощо.

Адекватному сприйняттю перекладних творів сприятиме і використання відомостей з історії перекладу. Це може бути така інформація:

- про становлення поглядів на художній переклад;
- історію видань перекладної літератури та впливу перекладів іншомовних творів на вітчизняне письменство й суспільне життя;
- факти з історії розвитку української перекладацької школи, життєпису вітчизняних майстрів перекладу.

Ознайомлення учнів з відомостями з теорії та історії перекладу буде ефективним, якщо теоретичну підготовку поєднувати з практичною діяльністю, яка передбачатиме різні прийоми та види робіт.

Пошук визначення терміна й співвіднесення його з науковим. Так, старшокласникам можна запропонувати, спираючись на власне розуміння, сформулювати визначення понять художній переклад, переспів, а потім, скориставшись літературознавчими довідниками, перевірити свої міркування.

Бесіда за теоретичним матеріалом. Актуалізуючи знання учнів на уроці, присвяченому порівняльному аналізу оригіналу й перекладу, можна запропонувати їм такі запитання:

- Чому підрядник називають перекладом, позбавленим одухотвореності?
- У чому полягає відмінність художнього перекладу від перекладів офіційно-ділових та наукових текстів?
- Якими знаннями має володіти перекладач художнього твору?

Аргументація правомірності вживання теоретичного поняття щодо конкретного літературного явища. Так, для старшокласників (особливо в класах філологічного профілю) цікавими можуть бути завдання на кшталт такого: доведіть, що розглядуваний текст є художнім перекладом (або переспівом).

Підготовка повідомлень, рефератів на тему "Майстри українського перекладу". Учням можна порадиати при доборі фактів про особистість перекладача орієнтуватись насамперед на висвітлення таких питань:

1. Особливості часу, в який жив перекладач.
2. Основні віхи становлення творчої особистості.
3. Здобутки на ниві перекладу.
4. Своєрідність творчої манери.
5. Факти, які свідчать про визнання праці перекладача.

З метою увиразнення досягнень української перекладацької школи можна запропонувати такий вид роботи, як **складання "візитки" перекладача** (стислого схематичного запису його здобутків). Наприклад, візитка Г. Кочура, який переклав понад 600 поетичних творів, може мати такий вигляд:

Григорій Кочур	
географія – 3 континенти, 29 країн	} < 600 поезій
час - 26 ст.	
мови - 31	

У ході уроків та позакласних заходів доцільно проводити **презентацію кращих перекладних видань** (збірок поетичних перекладів Г. Кочура "Третє відлуння", М. Лукаша "Від Боккаччо до Аполлінера", В. Мисика "Захід і Схід", Д. Павличка "Світовий сонет" тощо).

Розвиток навичок читання та аналізу перекладних творів

Формуванню уявлення учнів про художній переклад як своєрідне літературне явище сприятиме робота над розвитком читацьких навичок школярів. Учителеві слід націлити учнів на сприйняття специфічної пізнавальної цінності перекладної літератури, яка виявляється в насиченні їх екзотизмами, іншомовними власними назвами, різноманітними фактами, незнайомими інокультурному читачеві. З цією метою необхідно пояснити учням, що

надзвичайно важливу роль в осмисленні перекладного твору відіграють різноманітні коментарі, які допомагають читачеві пізнавати "білі плями" тексту. Саме прагненням перекладачів наблизити до читача інокультурний твір пояснюється таке специфічне явище, як перекладацький коментар, який може бути розміщений як у самому тексті, так і за його межами (на полях, наприкінці сторінки, після твору). Так, досі сучасний читач користується словничком індіанських слів, укладеним І.Буніним при перекладі твору Г. Лонгфелло "Пісня про Гайавату" й розміщеним після тексту поеми. Грунтовними коментарями супроводили свої переклади М. Рильський і М. Лукаш. Українським читачам "Фауста" було б надзвичайно важко сприймати цей твір без лінгвістичних та культурологічних коментарів, підготовлених М. Лукашем. Наприклад, для адекватного розуміння сцени "В'язниця" учням необхідно знати пояснення вислову "ударили в дзвін, зламали жезло...", який звучить з вуст Маргарити. Саме коментар перекладача допоможе школярам зрозуміти підтекст цих слів: за старим німецьким звичаєм, дзвонили в "дзвін грішників", коли вели злочинця на страту; над головою приреченого ламали білу судейську палицю на знак того, що час приступати до вироків. Отже, працюючи з перекладацьким коментарем, учні не лише наближаються до розуміння твору, а й приходять до усвідомлення особливостей перекладацької праці.

Важливу роль у формуванні уявлення учнів про художній переклад відіграє етап аналізу художнього твору, на якому вчитель має можливість найяскравіше показати різноманітні аспекти взаємодії оригіналу й перекладу, репрезентувати учням діалогічність перекладного тексту на рівнях "культура оригіналу – культура перекладу", "автор – перекладач", розкрити інтерпретаційний характер художнього перекладу. У зв'язку з цим перспективним є використання прийому порівняння першоджерела й перекладу. Серед методичних принципів роботи з перекладом велика вага має надаватись принципу репрезентативності – для зіставлення з оригіналом доцільно пропонувати кращі переклади з метою увиразнення діалогу культур, здобутків перекладацької школи, невичерпних можливостей рідної мови. Ефективними можуть бути такі види робіт, як моделювання дій перекладача, порівняльний аналіз оригіналу й перекладу (окремих елементів, уривків, текстів у повному обсязі, варіантів іншомовних версій), написання есе на тему "Мої роздуми над різними перекладами одного твору". Зокрема з метою поглибленого вивчення 66 сонету В. Шекспіра учням можна запропонувати розгляд перекладів Д. Паламарчука, Д. Павличка, С.Я. Маршака, Б. Пастернака.

Розкриття ролі літературної критики в осмисленні перекладних творів

У ході викладання зарубіжної літератури доцільно прилучати учнів до опрацювання кращих зразків критики перекладу. Слід відзначити, що поняття "критика перекладу" вживається вченими як у широкому (критика, яка розглядає проблеми перекладної літератури), так і у вузькому значенні (оцінка результату діяльності перекладача). Маючи на увазі перше значення терміна, А. Попович виділяє два типи критики перекладу: перший - критика, яка працює безпосередньо з оригіналом; другий - критика, яка не має справи з оригіналом (продукт діяльності перекладача критик зіставляє з ситуацією у вітчизняній літературі) [9:168].

Дослідники наголошують на тому, що критика художнього перекладу відіграє важливу роль у розвитку мистецтва перекладу [9; 10; 11]. Вона насамперед виявляється в популяризації найкращих здобутків перекладацької справи й засудженні хибних тенденцій (формалізму, довільності, прояву неповаги до автора оригіналу й читача перекладу) [10:8]. М. Новикова вказує на особливе значення критики для читача перекладної літератури: "За перекладачем ревниво стежить читач, який, як правило, не знає оригіналу, - і тому подвійно залежний від репутації, яку створила іншомовному твору критика" [11:84].

Особливе місце має бути відведене працям, присвяченим проблемам перекладу. Так, у ході уроків і позакласних заходів доцільно використовувати літературно-критичні праці, в яких висвітлюються такі питання: творча особистість перекладача; аналіз перекладу; розкриття значення перекладу в духовному поступі суспільства; особливості сприйняття перекладних творів; чинники, які впливають на працю перекладача.

Серед видів робіт пріоритетними можуть бути читання уривків статей, бесіда за літературно-критичними матеріалами, підготовка доповідей, рефератів на тему "Проблеми художнього перекладу". Наприклад, у ході вивчення роману У. Еко "Ім'я троянди" можна зачитати уривок з його статті "Поміж автором і текстом", який яскраво ілюструє вплив ідеологічного фактору на вибір перекладача: "Варто згадати, що коли Ім'я троянди – задовго перед перебудовою – перекладали в країнах Східної Європи, то деякі перекладачі телефонували мені сказати, що може бути клопіт з фрагментом на самому початку книги, в якому йдеться про вторгнення радянських військ до Праги. Я відповів, що не погоджуюся на жодні зміни в тексті і якщо роман прорецензують, то видавець відповідатиме за це. А потім я додав для жарту: "Я вставив на початку Прагу, бо це одне з моїх магічних міст, хоча однаково люблю Дублін. Можна замість Праги написати Дублін. Це не має значення". Перекладачі здивовано вигукували: "Але радянські війська до Дубліна не вступали!" – на що я відповідав: "Це не моя вина" [12:570].

Отже, робота над формуванням уявлення учнів про художній переклад буде ефективною, якщо матиме системний характер, ґрунтуватиметься на здобутках порівняльного літературознавства, теорії, історії та критики перекладу. Її результативність значною мірою залежить від урахування мовної компетенції учнів, правильного вибору прийомів і видів навчальної діяльності.

1. Мірошниченко Л.Ф. Методика викладання світової літератури. – К.: Леввіт, 2000. - С. 64 – 66.
2. Горідько Ю. Л. Філологічний аналіз художнього тексту в старших класах середньої школи (на матеріалі творів зарубіжних письменників). Автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. пед. наук. – К., 2000. – 16 с.

3. Куцевол О. М. Сучасні типи уроків // Всесвітня література та культура в навчальних закладах України. – 2001. - № 1. – С. 30 – 32.
4. Програми для загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання. Зарубіжна література. 5 – 11 класи (1998 (2003) р.)/ За ред. Д.С.Наливайка // Всесвітня література в середніх навчальних закладах України. – 2003. - № 7 – 8. – С. 15 – 34.
5. Програми для профільних класів загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання. Зарубіжна література. 8 – 11 класи (Проект)/ За ред. Д.С. Наливайка// Всесвітня література в середніх навчальних закладах України. – 2003. - № 7 – 8. – С. 34 - 60.
6. Програми для загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання. Зарубіжна література. 5 – 11 класи (2001 р.)/ За ред. Д.В. Затонського, К.О. Шахової, Є.В. Волощук // Всесвітня література в середніх навчальних закладах України. – 2003. - № 7 – 8. – С. 74 – 96.
7. Програми для профільних класів загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання. Зарубіжна література. 10 – 11 класи (Проект)/ За ред. Д.В. Затонського, К.О. Шахової, Є.В. Волощук // Всесвітня література в середніх навчальних закладах України. – 2003. - № 7 – 8. – С. 96 - 113.
8. Зарубіжна література: Підручник для 6 кл. загальноосвіт. навч. закл./ Л.Ф. Мірошніченко, О.О. Ісаєва, Ж.В. Клименко – К.: Вежа, 2001. – 448 с.
9. Попович А. Проблемы художественного перевода. – Благовещенск: РИО БГК им. Бодуэна де Куртенэ, 2000. – 198 с.
10. Коптілов В.В. Теорія і практика перекладу. – К.: Юніверс, 2003. – 280 с.
11. Новикова М. Прекрасен наш союз. Литература – переводчик – жизнь. – К.: Рад. письменник, 1986. – 224 с.
12. Еко У. Поміж автором і текстом// Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст./ За ред. М. Зубрицької. 2-е вид., доповнене. – Львів: Літопис, 2001. – С. 564 - 581.

Матеріал надійшов до редакції 19.03.2004 р.

Клименко Ж.В. Формирование представления учеников о художественном переводе в процессе изучения зарубежной литературы.

В статье намечены основные направления решения проблемы: освещение сведений из теории и истории перевода, развитие навыков чтения и анализа переводных текстов, раскрытие роли литературной критики в осмыслении инокультурных произведений. Ключевые понятия: художественный перевод, переводное произведение.

Klymenko Zh.V. Forming the Idea of Literary Translation while Teaching Foreign Literature for Senior Pupils.

The paper outlines major ways of tackling the problem: presentation of facts from the theory and history of translation; developing reading and analyzing skills while dealing with translated pieces; revealing the role of literary criticism in understanding works of different cultures. Key words: literary translation, translated piece.